

Arbesův život a jeho romaneta z pohledu literárního vědce

IVANA KOLÁŘOVÁ
(Brno)

Román Františka Všetického *Před branami Omegy ličí* životní osudy Jakuba Arbesa. Jeho důležitým znakem je zdůraznění souvislosti životních příběhů tohoto spisovatele s konkrétními událostmi vykreslenými v jeho romanetech (rok 1848, pobyty ve vězení...).

Písmena řecké abecedy označují osoby, které na Arbesově životě zanechaly spíše negativní stopu: *Alfa wagnerián*, *Beta generál*, *Gamma kritikastr*, *Delta byrokrat* a *Epsilon šéf* (Všetická 1995: 116). *Alfou* je Gustav Lieblein, profesor matematiky a „náruživý wagnerián“, kvůli kterému mladý Arbes ukončil studium na německé škole: „Liebleinem něco začínalo – proto je tento matematik panem Alfa“ (Všetická 1995: 53, 57). *Beta generál* byl: „Další Němec. Další Germán, který nepoznal svět Artura Schopenhauera“ (Všetická 1995: 65). *Gamma* je pseudonym literárního kritika Gustava Jaroše, který se negativně vyjádřil k dílu Jakuba Arbesa a zpochybňoval i charakter spisovatele (Všetická 1995: 7, 53, 57). Státní žalobce Rapp = *Delta Rapp* se významně podílel na obžalobě Jakuba Arbesa i redakce Národních listů (Všetická 1995: 89). Julius Grégr – *Epsilon*, vedoucí redaktor Národních listů, se těšil úctě Jakuba Arbesa i jeho redakčních kolegů do té doby, než propustil z redakce Františka Šimečka, zakladatele české soudničky (Všetická 1995: 110) a rok poté i Arbesa (Všetická 1995: 116). Písmenem *Zeta* je označen František Věnceslav Jeřábek, který se ostře postavil proti Arbesovu pozitivnímu hodnocení Nerudových Písní kosmických. Arbes Jeřábkovi přisuzoval také vinu za ukončení spolupráce s redakcí německého listu *Politik* (Všetická 1995: 121, 124, 125). Pan *Eta* – místodržící hrabě Thun měl vlastně významný podíl na konfiskaci prvního sešitu romaneta *Poslední dnové lidstva*, srov.: „Důvodem konfiskace

bylo, že obálka zachycuje mezi jinými budovami podléhajícími zkáze také palác místodržitele hraběte Františka Thuna” (Všetička 1995: 149). Osoba označená jako *Omega* se ve Všetičkově románu již neobjeví (zřejmě proto děj končí *před branami Omegy*).

Spojení Arbesova života líčeného F. Všetičkou a obsahu romanet je zřejmé např. v kapitolách *Hrabě* (s. 14-18) a *Sestra* (s. 19-22). V nich jsou z pohledu malého Jakuba líčeny události roku 1848, které sehrávají významnou úlohu v romanetu *Poslední dnové lidstva*. Poněkud komicky líčí Všetička chlapcovy představy o Metternichovi v okamžicích, v nichž se osmiletý Jakub stal mj. i svědkem projevů nenávisti vůči tomuto člověku:

Jakub věděl, že nositel tohoto jména je člověk, ale z všeobecného hněvu, který z volajících lidí přímo sálal, si jej začal představovat jako velké srstnaté zvíře, jež svými dlouhými chapadly ohrožuje a ničí lidi.

(Všetička 1995: 15-16)

A jméno to vyznívalo z vřavy s tak vášnivým rozlícením, s tak neurvalou divokostí, že – kdyby muž ten byl býval nablízku, celý dav byl by se na něj vrhl, aby jej rozsápal.

„Pereat Metternich! Ať zhyne tyran!” zahřmělo konečně z rozvášněného davu tak zřetelně a impozantně, jako by byl jediný člověk – ovšem obr obrů – vykřikl, a ohlušující vřava duněla pak dále jako bouře, když se valí z hor.

(Arbes 1985: 35-36)

Buquoy objevil se jásajícimu lidu v otevřeném okně a za hrobového ticha oslovil napjatě naslouchající lid stručnou českou řečí, která vyzněla v drsná, ale bezpříkladně účinná památná slova: „Jeden taškár” – slovem tím byl míněn Metternich – „už odešel; ostatní půjdou za ním!”

(Arbes 1985: 47)

V kapitolách *Spoluvězeň* (s. 98-102) a *Madona* (s. 103-106) zachytil F. Všetička zážitky Jakuba Arbesa z pobytu ve vězení v České Lípě, které se též významně promítají v romanetu *Akrobati*. Způsob zobrazení vězeňského prostředí v románu *Před branami Omegy* potvrzuje názor, který F. Všetička vyslovil v monografii *Jakub Arbes*: „Arbes zachytil svůj nejdelší pobyt v kriminále, což byl shodou okolností právě pobyt českolipský, v romanetu *Akrobati* (napsáno a časopisecky i knižně vydáno 1878). Je zajímavé, že Arbes jej nelíčí v barvách právě nejčernějších” (Všetička 1993: 30).

Součástí žalárního režimu byly i procházky na vězeňském dvoře, k nimž docházelo dvakrát denně. Procházky byly jednohodinové, ale blahovůlí dozorců, která byla podporována Jakubovými zlatkami, se často stávalo, že se mohl venku procházet i několik ho-

din, a to nejen po malém vězeňském dvoře, ale i po zahradě táhnoucí se až k ramenu Ploučnice. Tyto vycházky byly Jakobovi vězeňským personálem trpěny i tehdy, když je nadřízení výslovně zakázali. Představitelé soudu totiž neradi viděli, když Jakub příliš dlouho besedoval na břehu nebo u plotu s českolipskými sousedy.

(Všetička 1995: 99)

Vězeňský dvůr je popsán také v romanetu *Svatý Xaverius*. V první části následujícího textu vytvářejí ještě příznivý obraz vězeňského prostředí jazykové prostředky navozující představu svěží přírody (*záhonky s klíčovými již zeleninami, besídka, obroubená vysokými šeríkovými keři, drobné lístečky*). Ve druhé části začínající slovy *Dvůr byl pustý se však projevuje již odlišný postoj vypravěče romaneta: objevují se pojmenování spojená většinou s přísnějším vězeňským režimem (čtyři strážníci ..... procházeli se s nasazenými na puškách bodáky; na vykázaných místech; trestník v průvodu dozorce)*:

Dvůr tvořil pravidelný čtverec, jehož každá strana byla asi třicet sáhů dlouhá.

Asi šestá část dvora byla ohrazena a nalézaly se v ní záhonky s klíčovými již zeleninami. Ostatní část byla vydlážděna, tu a tam nalézal se nějaký strom a uprostřed byla z latí sbitá besídka, obroubená vysokými šeríkovými keři, na nichž počínaly již drobné lístečky vyrážeti.

Dvůr byl pustý a jenom čtyři strážníci, každý v jednom rohu dvora procházeli se s nasazenými na puškách bodáky volným krokem na vykázaných místech. Časem přeběhl přes dvůr nějaký trestník v průvodu dozorce, nebo jej přešla známým loudavým krokem nějaká osoba úřední.

(Arbes 1954a: 69)

V kapitole *Komteska* (s. 46-49) je vylíčen zážitek z Jakobova dobrovolného přenocování v kryptě. Mladého Jakuba Arbese zaujala ho postava komtesky Rozimily z rodu Griesbeckových tolik, že v jejich kryptě stráví noc a pozoruje „komtesku” – kostlivec:

Jakub si ji představoval, zživotňoval si ji, upřeně se díval v temné místo, kde spočívala její tělesná schránka. Zadíval-li se intenzivněji – a mohl tak činit s naprosto zavřenými očima – pak ji dokonce viděl. Viděl, jak Rozimila usedá v rakvi a nechápavě se rozhlíží po ostatních rodinných příslušnících, pak se vzpřimuje, stojí a coby kostlivec se k němu blíží. (...) Kostlivec se však před jeho očima každým pohybem postupně proměňoval a Jakub si najednou uvědomil, že před ním nestojí griesbeckovská komteska, ale – Josefina, jeho vytoužená láska. Obě bytosti se prostupovaly, mísily a splývaly. Přesto však bylo vidět, že jedna je kostlivec, kdežto druhá je zcela živoucí. Obě však tvořily bytost jedinou, která stála před jeho zrakem a dívala se zaujatě na něj. Kostlivec Rozimila a milenka Josefina zároveň. Zjevení v něm vyvolávalo zvláštní pocity, bylo mu podivně

sladce a sladkobolno, tak, jak mu ještě nikdy nebylo.

(Všetička 1995: 48)

Podobný zážitek je součástí obsahu nocturna *První noc u mrtvol*y, a to jako zážitek mladé jeptišky:

Zrak její utkvěl nejprve na plápolajících voskovicích, pak na rakvi a bílých, větrem mírně zdouvaných stuhách věnců.

V prvním okamžiku se jí zdálo, jakoby vše kolem rakve oživovalo, ba více – jakoby se byla i bílým florem zakrytá mrtvola v rakvi pohnula. (...)

Nic víc nežli dvě bílé, jako voskové ruce ženské a malý černý křížek, ale ruce ty působí na jeptišku přímo tajemně. Zrak její jest na nich upřen, jakoby byl přimrazen.

Chvilí stojí sestra Magdalena jako socha.

V duši její ožívou představy, jež jí byla obraznost její již dříve vykouzčila na základě toho, co byla zaslechla vypravovati, ale představy ty se nyní doplňují, ba více – v duši její vznikají obrazy nové...

(Arbes, *První noc u mrtvol*y, bez r. vyd., 181)

Jako student filozofie zažije Jakub Arbes záchvat oblíbeného pátera Schneidra. Pak stojí nad jeho rakví, pozoruje je a prožívá zvláštní pocity. Podobná scéna je v romanetu *Ukřižovaná*, pocity studenta – vypravěče příběhu se velmi podobají pocitům mladého Jakuba Arbesa.

Na katafalku neležel klidný a s životem vyrovnaný filozof, ale dráždivý a znepokojivý přízrak, v němž bylo tak málo nábožného a posvátného. (...)

Přes všechny své rozporné pocity se Jakub protlačil co nejbližší k rakvi zemřelého. Se smíšenými pocity sledoval jeho zasmušilou tvář, jeho vysoké čelo, protáhlý nos a sepnuté ruce. Z celého profesorova vzezření zaujaly Jakuba především jeho ruce s dlouhými předlouhými prsty. Zaujaly jej proto, poněvadž je na kratičký okamžik osvětlil letmý paprsek, který dopadl na ředitelovu pravici. Byla to skutečnost nebo to byl pouhý sen? Jakub si promnul oči, ale paprsku již v chrámě nebylo. Obrátil se na přítele, u něhož si chtěl ověřit, zda šlo o skutečnost nebo o pouhý klam, ale František byl k němu obrácen téměř zády a sledoval oživlý pohyb kolem varhan na kruchtě.

Na Jakobově základním pocitu se nic nezměnilo ani tehdy, když profesorova mrtvola byla přikryta víkem a navěky oddělena od živých. Rány kladiva, jež při zatloukání dopadaly na skvostně zdobené víko rakve, Jakobův prvotní dojem stupňovaly a umocňovaly.

(Všetička 1995: 26-27)

Viděl jsem mrtvolu jeho vystavenou v smutečně zastřeném saloně bytu zesnulého.

Ležela v černém rouchu kněžském v skvostně rakvi na pěkně upraveném katafalku. Kolem hořelo množství voskových svící.

Dlouho díval jsem se na mrtvolu.

Škaredá, apatická, druhdy vždy temně zarudlá tvář Schneidrova byla méně odporná a bledá jak katarský mramor. Nevysoké čelo, jevící mrazivou resignaci smrti, bylo hladké a klidné.

(Arbes 1954b: 103)

Je zřejmé, že ve Všetickově románu převládá u Jakuba Arbesa (studenta filozofie) při pozorování mrtvého pátera Schneidra zneklidnění (srov. výrazy *dráždivý a znepokojivý přízrak, málo nábožného a posvátného*), soustředění na detail, prožívá i fantazijní představy, srov.: *Zaujaly jej proto, poněvadž je na kratičký okamžik osvětlil letmý paprsek, který dopadl na ředitelovu pravici. Byla to skutečnost, nebo to byl pouhý sen?* U subjektivního vypravěče v romanetu *Ukřižovaná se* projevuje spíše nechuť k osobě pátera Schneidra vyvolaná vzhledem tohoto profesora (srov. užití výrazně expresivních slov při jeho popisu *škaredá, temně zarudlá, odporná*).

Právě jména konkrétních osob, které se staly předlohou literárních postav, výrazně spojují děj Všetickova románu s Arbesovými romanety. Jednou z historických osobností je právě páter František Schneider – *Bolzanovec* (Všeticka 1995: 23-28). Již citované pasáže dokazují, že pocity Jakuba Arbesa vůči tomuto člověku v kapitole *Sestra* kontrastují vylíčením této osobnosti v romanetu *Ukřižovaná*. V kapitole *Bolzanovec* je páter Schneider vylíčen jako člověk podivínský a zvláštní (srov. výrazy *přísný a zasmušilý; vysoká postava v černém kněžském hábitu s úzkým kolárkem kolem krku...*), ale úcta Arbesa-studenta i jeho kamaráda Františka k němu je zřejmá, srov.: „Byli právě uprostřed řetězového mostu, když se dohodli, že na ústavní pobožnost půjdou. Oba byli sice od povinné docházky na ni pro značnou vzdálenost svého obydlí osvobozeni, ale Schneidrova osobnost je lákala a přitahovala. Jakubovi František Schneider dokonce učaroval” (Všeticka 1995: 24). Po letech Jakub Arbes po nepříznivé kritice Gustava Jaroše dokonce „se snažil ve své dávné minulosti vyhledat takovou osobnost, která by mu svou existencí, svou přitažlivou existencí, přiložila balzám na ránu způsobenou Jarošovým nemilosrdným skalpelem. Jakub věděl, že taková bytost existovala, velice si jí vážil a v jednom svém romanetu ji dokonce zvěčnil. Touto postavou byl jejich profesor náboženství, který se v Jakubových vzpomínkových představách nerozlučně pojil s Františkem, rozverným druhem jeho mládí” (Všeticka 1995: 22).

Řeč byla o řediteli ústavu a profesoru náboženství Františku Schneidrovi, jehož první hodinu věrouky dnes Jakubova třída absolvovala. Vstoupil do ztichlé učebny a zasmušilý, a aniž cokoli řekl úvodem – Jakubovu třídu nikdy předtím neučil a ve funkci ředitele nenavštívil – začal vyprávět a rozvádět historii o svatbě v Káni Galilejské. Jeho vysoká postava v černém kněžském hábitu s úzkým kolárkem kolem krku se výrazně odrážela nejen od bílé čelné zdi, ale i od matné tabule. Svou postavou a zastřeným me-

lodickým hlasem působil na žáky jako biblické zjevení.

(Všetička 1995: 23)

V romanetu *Ukřižovaná* je více pozornosti věnováno zjevu pátera Schneidra: autor jej zobrazuje z pohledu mladého studenta jako osobu velice nepříjemného zevnějšku a při líčení jeho Schneidrova zjevu užívá slova výrazně expresivní (*tvář přísných, drsných tahů a skoro ohyzdná; mračná přísnost zeloty; ráz nevlídný, ba odporný; úzké, pouvadlé rty*):

Když se dvěře otevřely, spatřil jsem malého, poněkud zavalitého a ramenatého mužika v černém kněžském rouchu.

S hlavou k prsům nachýlenou ubíral se rychlým krokem ode dveří prostorem mezi oběma odděleními škamem ke katedře, a vystoupiv na podium, obrátil k posluchačům svou tvář.

Byla to tvář přísných, drsných tahů a skoro ohyzdná. Velký nos, malá sivá očka a nevysoké čelo dodávaly úplně bezvousé, zarudlé tváři té, v níž se zračila mračná přísnost zeloty, ráz nevlídný, ba odporný. Tmavý kaštanový vlas byl na skráních sčisnut kupředu. Kolem úzkých, pouvadlých rtů pohrávalo časem cosi jako trpká beznadějnost.

(Arbes 1954b: 91-92)

V kapitole *Hrabě líčí F.* Všetička Arbesovo setkání s hrabětem Buquoyem na shromáždění v roce 1848. Arbes v ní vystupuje jako osmiletý chlapec a vše o hraběti Buquoyovi vyslechne z vyprávění otce, souseda a studenta filozofie:

Nejvíce zvědavosti a také pochybností projevoval soused Věžník, který se neustále obíracel na studenta, jenž je zpočátku pouze mlčky doprovázel: „Študente, a co je to vlastně ta konštituce?“

Oslovený nebyl na takový dotaz připraven, a proto odpověděl až po krátké chvíli: „Konštituce je zákon, který má zaručit, aby všichni lidé byli svobodni.“

„A je to pravda, že už byla vyhlášena?“

„Ráno došla z Vídne zpráva, že Metternich padl a že byla vyhlášena konštituce. Proto se také lidé srotili před Buquoyovým palácem“.

„A Buquoy byl ten stařec, který promlouval z okna?“

„Ano, to byl Jiří František Buquoy, slavný filozof a básník“.

Jakubův otec, který byl pilným čtenářem historických příběhů, zasáhl do probíhající rozmluvy: „A má něco společného s tím Buquoyem z třicetileté války?“

„no, je to přímý potomek tohoto vojáka. Karel Bonaventura Buquoy byl vrchním velitelem císařských vojsk na počátku třicetileté války“.

„To je poněkud divné,“ poznamenal otec. „Karel Bonaventura tedy pomáhal Habsburkům a Jiří František je proti nim?“

„Jo, cesty boží jsou nevyzpytatelné. Jen aby to všechno dobře dopadlo“, zamudroval si a

povzdechl soused Věžník”.

(Všetička 1995: 17)

V romanetu *Poslední dnové lidstva* se subjektivní vypravěč v Ich-formě, jehož zážitky z roku 1848 nápadně připomínají zážitky Jakuba Arbesa z Všetičkova románu, seznamuje ve vyprávění pátera Ondřeje Vambeřického. Z toho lze usoudit, že on byl oním „studentem”, který odpovídá na otázky souseda Věžník v románu *Před branami Omegy*:

„... V okamžiku tom stála jsem vedle své matky, která mne držela za ruku. Otec a starší jedna sestra opodál. Vedle mé sestry pak stál váš bratr Filip, drže za ruku plavovlasou neznámou dívku...”

„A na hranatého studenta, který ležel opodál vás ve vyprahlé trávě, více se nepamatujete?” vpadl mi páter do řeči. ...

„... Já sám dostal jsem se na vršinu podobně jako vy. Byl jsem, jak už jsem připomenul, tajemníkem hraběte Jiřího Buquoye a bydlil zde v paláci...”

(Arbes 1985: 42)

Za „spojující” faktor obou textů bychom mohli pokládat textové úseky:

Nejvíce zvědavosti a také pochybností projevoval soused Věžník, který se neustále obracel na studenta, jenž je zpočátku pouze mlčky doprovázel: „Študente, a co je to vlastně ta konštituce?”

(Všetička 1995: 17)

„A na hranatého studenta, který ležel opodál vás ve vyprahlé trávě, více se nepamatujete?” vpadl mi páter do řeči. ...

(Arbes 1985: 42)

Zcela zřejmé je spojení opakujícího se zážitku malého Jakuba Arbesa se šlechtickým koňským spřežením, které je řízené ryšavým vozatajem a vždy se jen přežene kolem smíchovského domu Arbesových, s obsahem romaneta *Šílený Job*. Hned ve druhé kapitole *Vozataj* (Všetička 1995: 11-14) vystupuje „jedna z nejroztodivnějších smíchovských bytůstek” – tak o něm uvažoval malý Jakub Arbes, zatímco tovaryšové užívají pro jeho charakteristiku pejorativní výrazy (*blázen, šílený*...). Jakub pociťuje výrazně negativní pocity vůči „vozataji z padícího šlechtického kočáru”, srov.:

Byl to podivín, jehož někdy zahlédl z okna otcovy dílny. Tentokrát stál na chodníku obrácen v tu stranu, kde zmizel ryšavcův kočár. hrozil tím směrem a něco nerozumitelného zadrhovaně vykřikoval. Celý výjev byl stejně podivný jako bytost sama.

(Všetička 1995: 12)

„Je to stejný blázen jako ten šlechtický tajtrlík,” začal neuctivě Karel, mladší z obou tovaryšů.

„Říkají mu šílený Job,” dodal Vít.

„Prý je velmi bohatý,” přidal se opět Karel.

„Jak může být, prosím tě, bohatý, vždyť bydlí tuhle na Plátenici v takové postarší chatrči a žije spolu se svou matkou pět nebo šest krků,” dodala informovaná Jakubova matka.

„Vůbec není šílený, to on tak pouze předstírá. Je stejně normální jako tuhle Jakub a v každém případě chytřejší než náš Karel,” ...

(...)

Jakub dojídal polévku a v duchu dával za pravdu Vítovi. Podobně jako on neshledával na řečeném Jobovi nic šíleného a nenormálního. Jako šílenec se mu naopak postupně jevil ryšavý vozataj z pádicího šlechtického kočáru.

(Všetička 1995: 13)

„Jedna z nejroztodivnějších smíchovských bytůstek” – Šílený Job se stal předlohou hrdiny stejnojmenného romaneta. Člověk žebráckého vzezření, který se vrhá se pod kola řítícího se povozu, řízeného ryšavým šlechticem, působí dojmem nepřičetného, srov.: „Ve vstupní scéně šlechtický povoz povalí a přejede neznámého člověka. Tímto neznámým je šílený Job, ten, kdo jej přejel, je šlechtický hejsek. Šílený Job a šlechtický elegán jsou první dvě postavy, které se objeví na scéně, a s oběma spojí Arbes základní témata svého romaneta. S postavou šíleného Joba téma vnucené přetvářky, neboť titulní hrdina je normální, psychicky vyrovnaný člověk, který je nepříznivými okolnostmi přinucen k tomu, aby hrál roli bláznivého” (Všetička 1993: 49).

V kapitole *Spoluvězeň* vystupuje dozorce z vězení v České Lípě a jeho kocour Matouš. O obou se dočteme v romanetu *Akrobati* (o tom srov. též Všetička 1993: 33):

Neočekávaná samota byla pro Jakuba vysvobozením, které mu nyní umožňovalo nejen plnou a neomezovanou tvůrčí práci, ale také poznání nejbližšího okolí, poznání nejbližších a nejoddanějších tvorů a bytostí.

První z nich byl dozorcův černý kocour, který Jakuba navštěvoval ponejvíce v noci kolem jedenácté hodiny. Jeho počáteční nedůvěřivost, vyvolaná neurvalým chováním některých vězňů k tomuto stvoření, se postupně změnila v přichylnost a hřejivé přátelství. Třetího dne po jejich seznámení Jakub shledal, že kocour se jmenuje Matouš. Pod tímto jménem jej alespoň sháněla dozorcova žena. Dlouhé chvíle, jež Jakub s tímto tvorem trávil, dostaly postupně hlubší smysl – Jakub se totiž u kocoura pokoušel o elementární drezúru. Bylo s podivem, jak byl Matouš učenlivý. V poměrně krátké době si osvojil několik úkonů, jež hraničily s dovednou akrobacií.

(Všetička 1995: 103)

V osudu učitele a básníka Vojtěcha Vejskraba z kapitoly *Básník* (Všetička 1995: 37), užívajícího také pseudonym Bělohrobský, můžeme najít společné momenty s osudem mladého učitele Filipa Vambeřického z romaneta *Poslední dnové lidstva* (bratra již zmiňovaného pátera Ondřeja Vambeřického). Vejskrab je většinou uzavřený, protože si je vědom beznadějnosti své lásky k dceři nadlesního. Vambeřický se nedokáže vyrovnat se ztrátou své ženy a současně rezignuje na jakékoliv snahy a přání – srov. Všetičkův literární obraz Vejskraba a obraz Filipa Vambeřického v Arbesově romanetu:

S podučitelem Vejskrabem se Jakub setkal druhého dne dopoledne. Vojtěch Vejskrab se loučil s Merklínem, odkud jej vystrnadil hraběcí nadlesní Básel. Během svého ročního učitelského působení se totiž beznadějně zamiloval do Báslovy dcery, což ptenínského nadlesního, když se o tom dozvěděl, rozzlobilo do nepřičetnosti. Spílal mladému troufalci žebráků a nedochůdčat.

(Všetička 1995: 38)

Už jen letmý pohled na kantora a několik málo pronesených slov přesvědčilo Jakuba o tom, že Jakub je poznovu šířán svým láskybolem. (...)

Jako z udělání byl však dnes Vejskrab mlčenlivý jako hrob, jako bělohrob. Na Jakubovy otázky nereagoval, sám se na nic netázal. Obešli zámek a začali stoupat do stráně. Vejskrab si krok před Jakubem odměřeně a zároveň unaveně vykračoval. Bože, jak jinak stejnou cestičkou včera kráčela lehkonohá Jenny. Před Jakubovým zrakem se znovu mihotavě vznášela, zatímco přítomný Vojtěch nesl v sobě obrovitý balvan. Jakoby záměrně zavedl nakonec svého pražského přítele do téhož altánu, v němž se Jakub včerejšího dne dotýkal nebes. Ženetčiných nebes. Vejskrab usedl na oprýskanou lavičku a strnule hleděl na svou ochozenou a rozšlapanou obuv.

(Všetička 1995: 38)

Žínce neznámý, manželé však dle všeho známý muž ubíral se dále.

„Kdo je to?“ optala se žínka šeptmo, když byl muž tne poodešel asi dvacet kroků.

„Zdejší kantor, „ odpověděl muž ledabyle, ale ihned dodal s důrazem: „Jeden z nejinteligentnějších, ale zároveň nejnešťastnějších mužů, s nimiž jsem se kdy setkal.“

„Neznám ho?“ optala se žínka skoro bez zájmu, patrně aby vůbec něco pronesla.

„Neznáš, dušinko, neznáš. Jeť samotář a od nějakého času mívá společnost jako nelida. A přece nelze mu toho vytýkat. Žijet v nejžalostnějších vzpomínkách a zdá se, že pro jiného nemá hrubě smyslu. Zval jsem je několikrát k nám; ale on vždycky zdvořile se omluvil...“

(Arbes 1985: 78)

Zdál se míti schopnosti ku všemu. Ale schopnosti ty nalézaly se v tak harmonickém sloučení, že vyniknutí jedné bylo by potlačilo jinou, neméně závažnou a důležitou. A když pak někdo ze společnosti skutečně také nějaký svůj náhled pronesl, zavrtěl podi-

vný muž ten záporně hlavou, nebo se prostě pronesl:

„Ne, ne! Jsem člověk, který již úcty svého života uzavřel a ničeho více se neodvází...“

Co bylo rezignace té příčinou, nikdo nevěděl, a nanejvýše jen tušil.

Mnozí připisovali ji hlubokému bolu nad ztrátou nejmilejší bytosti, vroucně milované žínky. Ale mylili se právě tak, jako by se byl mylil každý, kdo by ji byl připisoval zevním nějakým účinkům jiným.

Rezignace ta byla totiž nejvlastnější podstatou celé jeho bytosti – byltě to on sám.

(Arbes 1985: 83)

Vejskrab navíc trpí těžkou tuberkulózou, která byla příčinou jeho předčasně smrti. Filip Vambeřický umírá podle slov Ondřeje Vambeřického „v poměrech dosti trudných jako produčitel“ a současně „mu smrt byla vysvoboditelkou z bezměrných útrap duševních“.

(Arbes 1985, s. 41)

Podle Vlašínové vytvořil František Všeticka román s kompozicí prozrazující jeho literárně-teoretické zaměření s důrazem právě na strukturu a formu literárního díla (Vlašínová 2000: 128). Společným obsahově-kompozičním rysem románu *Před branami Omegy*, projevujícím se především v jeho prvních kapitolách o Arbesově dětství, a romanet Jakuba Arbesa je nejasné rozlišení reality a fantazie: např. v kapitole *Vozataj* pozoruje malý J. Arbes „realitu“ – spřežení běloušů s vozatajem, pádící denně kolem jejich domu, vozataj je zahalen prachem, a proto se chlapci zdá neviditelný. Proto si tuto realitu opřádá různými sny: představuje si, jak se sráží s jiným spřežením, lituje krásné bělouše (srov. Všeticka 1995: 12). Toto splývání reality a fantazijních představ připomíná spojení vysvětlitelných a zdánlivě nevysvětlitelných zážitků postav z romanet. Ve stavbě textu romanet se uplatňuje kompoziční postup, který Všeticka charakterizuje jako rámcový princip (Všeticka 2001: 24-25, 84-85). Rámcový princip je základním stavebním kamenem románu F. Všetický a důležitým prvkem, kterým jsou spojeny jednotlivé kapitoly.

První kapitola je založena na vylíčení zážitku ze stylizované současnosti. Ke konci přechází do vzpomínek a těmi pak začíná následující kapitola. S tímto využitím rámcového postupu souvisí kombinace času chronologického a času retrospektivního (srov. též Všeticka 2001: 44-45). Ve Všetickově románu tvoří chronologickou osu život J. Arbesa od roku 1900 do jeho smrti v roce 1914. V romanetech je to čas, v němž žije hlavní postava – ve většině případů subjektivní vypravěč s autobiografickými rysy (srov. Všeticka 1993). Časem retrospektivním je ve Všetickově románu čas vzpomínek J. Arbesa, v romanetech většinou čas zážitků, který hlavní postavě – vypravěči většinou v Ich-formě – vypráví přítel, popř. čas příběhů, které se hlavní postava dozvídá zprostředkovaně. Přechod mezi jed-

notlivými kapitolami v románu tedy bývá spíše mělký, až splývavý (srov. Bečka 1992: 393), jak to ukazuje spojení kapitol *Kritikastr* a *Vozataj*:

Došel však k poznání jediné, nezvratné jistoty: nejbezpečněji se cítil kdysi strašně dávno, v době svého dětství. Tehdy nebylo problémů, nebo alespoň ne takových, jaké s sebou přinášeli Jarošové-Gammové. Byla tu pevná ruka otcova, hřejivá náruč matky, sympatie otcových tovaryšů, milá pozornost a účastenství sourozenců.

A náhle se mu v mysli vynořila – bůhví proč právě teď – vzpomínka na jeden dávný zážitek, který jej provázel po celé dětství. Kolem něho opět pádil neznámý divoký vozataj.

(Všetička 1995: 9-10 – konec kapitoly *Kritikastr*)

Bylo to obvykle v poledne, krátce před obědem, když se před domkem smíchovského ševcovského mistra přefítil pádící kočár s neviditelným vozatajem.

(Všetička 1995: 11 – začátek kapitoly *Vozataj*)

Časté je ve Všetičkově románu plynulé přecházení od současné reality do vzpomínek, a to někdy i v rámci jednoho souvětí:

Sotvaže malý Jakub upustil před obrovskou barikádou vlhký kámen (*vzpomínky z dětství*), (*současnost*) otevřely se tiše dveře a Josefína nahlédla do manželova pokoje. Jakub však už narychlo přivřel víčka a předstíral spánek. Dveře se opět zavřely a Jakub se snažil ve své dávné minulosti vyhledat takovou osobnost, která by mu svou existencí, přiložila hojivý balzám na ránu způsobenou Jarošovým nemilosrdným skalpelem. Jakub věděl, že taková bytost existovala, velice si jí vážil a v jednom svém romanetu ji dokonce zvěčnil.

(Všetička 1995: 22)

Ve Všetičkově románu se objevují scény, které velmi připomínají scény z romanet (srov. např. scéna z pohřbu pátera Schneidra a její obraz v *Ukřižované*, zážitky malého Jakuba Arbese s ryšavým šlechticem a smíchovským podivínem a jejich ztvárnění v romanetu *Šílený Job*, vzdálenější podobnost zážitku mladého Jakuba Arbese v kryptě Griesbeckových a scény z *První noci u mrtvol*, v níž si mladá jeptiška pod vlivem přírodních projevů bouře a pod vlivem vlastní obrazotvornosti představuje neskutečné). F. Všetička tvoří ve svém románu atmosféru blízkou atmosféře některých romanet také pomocí využití jazykových prostředků lexikálních, srov. např. vytvoření obrazu pátera Schneidra pomocí expresivně zabarvených hodnotících adjektiv.

Analýza některých momentů v románu Františka Všetičky tedy potvrzuje názor, který vyslovila D. Vlašínová (2000: 127-128): Román *Před branami Omegy* prozrazuje literárněteoretickou orientaci svého autora a jeho schopnost využít kombi-

nace kompozičních postupů k vytvoření umělecky, kompozičně i jazykově zajímavého literárního díla.

Literatura

- Arbes J., bez r. vyd., *První noc u mrtvoly. – Romaneta*, Praha: Nákladem J. Otty, s. 154-188.
- Arbes J., 1940, *Šílený Job*, Praha: Melantrich.
- Arbes J., 1954a, *Svatý Xaverius. – Romaneta*, Praha: Československý spisovatel, s. 9-86.
- Arbes J., 1954b, *Ukřižovaná. – Romaneta*, Praha: Československý spisovatel, s. 87-301.
- Arbes J., 1969, *Akrobati, Zázračná madona*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury.
- Arbes J., 1985, *Poslední dnové lidstva*, Praha: Vyšehrad.
- Bečka J. V., 1992, *Česká stylistika*, Praha: Academia.
- Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová, E., 1997, *Stylistika současné češtiny*, Praha: ISV.
- Vlašínová D., 2000, *Podněty ruské formální školy v současné literární vědě, zejména v otázkách kompozice literárního díla. - Literární věda na prahu 21. století/Nauka o literaturze u progu XXI stulecia*, Opava: Filozoficko- -přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, s. 124-128.
- Všetička F., 1993, *Jakub Arbes*, Praha: Pražská imaginace.
- Všetička F., 1997, *Před branami Omegy. Román o jednom českém osudu*, Olomouc: Votobia.
- Všetička F., 2001, *Tektonika textu*, Olomouc: Votobia.

The Jakub Arbes's Life and his Tales of Mystery and Imaginations in the Novel by Literary Theorist

There is written about some interesting and important life stories of the Czech author of many tales of mystery and imagination Jakub Arbes in the Novel by František Všetička *Před branami Omegy*. F. Všetička depicts the episodes of Arbes's life in connection with subjects-matters of the tales of mystery and imagination: there are some events of Arbes's Life (the events in the year 1848, imprisonment, the school years...), that are described in the "tales", too. There were some famous persons, who "has been changed" into literary characters (Arbes's favour teacher of catechism F. Schneider, the count Buquoy, the keeper in the prison in the town Česká Lípa; some persons are entitled by the Greek letters *Alfa, Beta, Gamma, Delta, Epsilon, Zeta, Eta*). Some events, places and some persons are depicted in Všetička's novel by language expressions similar to the expressions, that used Jakub Arbes in his tales of mystery and imagination (for example by expressive adjectives).

